

COMUNICACIÓ

Josep M. Porta Fabregat (Universitat Oberta de Catalunya)

Al voltant del «tenir»

Els termes «ser» i «tenir» han gaudit d'una justificada reputació filosòfica des que en 1935 Gabriel Marcel va publicar una part del seu diari de metafísica amb el títol *Être et avoir*. Molt més tard, a mitjans dels anys setanta, Erich Fromm va posar de moda aquests termes, més enllà dels cercles estrictament acadèmics, amb el seu assaig *To have or to be?* Malgrat les profundes diferències d'orientació teòrica i de finalitat, ambdues obres comparteixen un tret comú: conceben la relació entre el tenir-possessió (que s'ha de diferenciar d'altres formes del tenir) i el ser com una mena de balança en la qual el pes d'un dels dos platets arrossega l'altre en sentit contrari. Així, G. Marcel subratlla la nostra transcendència respecte del tenir i afirma que «les nostres possessions ens devoren»¹; únicament, les activitats creatives de tipus personal com el conreu del propi jardí, l'explotació de la pròpia granja, l'instrument del músic o el laboratori de l'investigador, escapen a aquesta crítica. Erich Fromm, per la seva banda, després de criticar la propietat des d'una orientació marxista i les implicacions psicològiques que comporta, distingeix entre aquest tipus de propietat i una propietat existencial, que consistiria en els mínims que reclamaria la dignitat humana².

En contrast amb aquestes propostes, constatem un cop i un altre que la passió de possessió ha travessat la història d'Occident des dels seus orígens fins a l'actualitat com una constant poc contestada. Tot i que la crítica de la possessió de riquesa i la crida a la pobresa, que arrela en el platonisme i en el cristianisme, ha trobat defensors intel·lectuals i institucionals, només ha estat practicada de forma regular per alguns ordes monàstics, per algun corrent social sorollós però poc representatiu de les grans dinàmiques socials --com el *hippie*-- i ha estat objecte d'alguns

1. G. MARCEL, *Être et avoir*, Paris, Montaigne, 1935, p. 121.

2. Cf. ERICH FROMM, *¿Tener o ser?*, trad. Carlos Valdés, Madrid, FCE, 1999, p. 90.

experiments socials que han tingut una durada més o menys limitada (segurament el més rellevant ha estat el de l'anomenat socialismereal). No enssembla desencaminada l'afirmació segons la qual la nostra cultura manté una relació d'ambivalència, d'autocontradicció o d'ambigüitat respecte del «tenir». Experimentem aquesta escissió interior com un malestar de la nostra cultura: tenir-ho tot no ens basta i molts cops ens sembla equivalent a no tenir res; i al mateix temps, però a la inversa, el tenir poc, la pobresa o la misèria, sempre és un motiu d'escàndol, de queixa i d'acusació.

Ambdues postures esgrimeixen motius justificats.

D'una banda, efectivament, les possessions ens alienen, és a dir, ens separen, respecte de nosaltres mateixos, perquè ens mantenen «divertits», distrets, entretinguts, en gaudir-ne o en adquirir-les. S'interposen en l'imprescindible procés d'autoreflexió que ens ha de permetre definir el sentit de la nostra vida. Fan que, en lloc de regir el nostre destí, ens abandonem als atzars de l'existència. Ens alienen, ens segreguen, respecte dels altres, perquè fonamenten la divisió de les societats en classes socials i són motiu de les lluites fraticides que s'estableixen entre elles. Finalment, ens alienen, ens divorcien, de la natura, perquè ens fan perdre de vista la nostra pertinença i comunitat amb el món animal, i la nostra dependència de l'entorn. A més a més, la passió de tenir la sotmet a una transformació que, en el límit, coincideix amb la nostra anihilació en un caos ecològic. Per tot això, només *som* en la mesura en què ens deslliurem d'allò que *tenim*, perquè en realitat ens poseeix.

D'altra banda, però, ens revolten les situacions de pobresa que se'ns presenten, com una injustícia profunda contra l'ésser mateix de l'home. Com va assenyalar Marx, ens construïm individualment, col·lectivament i històricament a través del procés de producció, és a dir, a través del «tenir». Ningú no dubta que la misèria ens redueix a una situació «in-humana»: ens deixa a la mercè de les nostres necessitats més immediates, com la gana, la set o un sostre que ens protegeixi d'una glaçada. Sense els objectes que hem posseït no existiríem com a espècie. La nostra convivència amb els altres tampoc no seria possible si seguíssim tots al peu de la lletra el deure que Jesús va imposar al jove ric³, la de vendre-

3. Cf. *Evangelis*: Mt 19,16-30; Lc 18,18-30; Mc 10,17-30.

s'ho tot, regalar els diners als pobres i seguir-lo; aquesta postura, que Julià l'Apòstata va criticar als cristians, només conduiria a la ruïna de l'Estat i de la vida en societat. Ras i curt, el *tenir* constitueix el nostre *ser*: *ser és tenir*.

Aquesta ambivalència es troba present en les quatre actituds que històricament els occidentals hem mantingut respecte del tenir. Vegem-les.

1a. Tenir equival a tenir allò que la Religió o l'Estat ens dicten que s'ha de tenir. Si algú posseeix més coses o quelcom diferent d'allò que ha estat prescrit, aquest tenir és un fals tenir, un tenir fràgil que comportarà la condemna pública o bé una segura persecució per atemptar contra el bé comú. Teocràcies i totalitarismes reclouen la humanitat dins uns perímetres estrets, fèrriment delimitats pel que fa a les possessions individuals. Fora del tenir imposat, l'individu és un delinqüent, menys que ciutadà, o bé un sacríleg, menys que humà. Així, l'excés del tenir es paga amb la pèrdua d'entitat.

2a. Tenir és tenir-ho tot: no únicament les coses que puguem desitjar, sinó també el màxim desenvolupament de les nostres facultats intel·lectuals, el nostre atractiu físic o de caràcter, i el reconeixement dels altres. En una línia completament oposada a l'actitud anterior, aquesta forma de tenir ens fa sentir confinament pobres, perquè mai no posseïm tot allò que desitgem; així, com que l'ambició s'experimenta a si mateix com a perpètuament mancat, la nostra entitat sempre es troba disminuïda, sempre s'ha de conquerir encara més enllà de la pròxima adquisició. En fi, el *ser* i el *tenir* coincideixen només en l'ideal.

3a. Hi ha una forma paradoxal de tenir que consisteix en la renúncia a posseir res; d'aquesta manera, la possessió del tot coincideix amb una completa despossessió. Qualsevol lligam amb els altres o amb el món és un defecte, una pèrdua de ser. L'ascetisme consisteix en una con-centració en el propi ésser, que és alhora la nostra realització. Però és una plenitud fràgil i excepcional. Sempre en lluita amb els nostres sentits i amb les nostres emocions, amb les sol·licituds d'aquells que ens envolten, amb els requeriments del món, la nostra despossessió és solament un parèntesi meditatiu.

4a. Una darrera actitud consisteix a contentar-se amb allò que ja es posseeix. Ens neguem a alçar la vista d'allò que ja tenim i

dominem, i així ens abstraïem de tota la resta en la cura d'allò que és nostre. *¡Que inventen ellos!*, imprecava Unamuno. Ens creem la il·lusió que res no canvia i que els nostres avis podrien ser els nostres fills. Però, com que res no roman en el mateix estat per sempre, aquesta actitud finalment ens condemna a una eterna nostàlgia i a la frustració present davant un món que contínuament se'ns escapa: *el tenir se'ns revela a cada instant com a deficient, com a signe o símbol només del que hauria de ser i no és*, i vivim en la convicció trista que la nostra essència resta perduda en l'ahir.

Aquestes quatre actituds se'ns han revelat, una darrere l'altra, insuficients al llarg de la història i constitueixen una patètica imatge del tenir. Per això, les unes s'han succeït a les altres; i, al mateix temps, totes apareixen respectivament com una condemna i una subjecció i com un alliberament. Però, quina és la causa d'aquesta insatisfacció que fa que la nostra relació amb el tenir sigui inestable i font d'un malestar perpetu?

Com Sartre, ens fa l'efecte que en l'home hi ha una passió de la qual molts cops no som conscients i que ens governa: la passió de divinitat. Volem ser com déus. Pitjor: volem ser Déu. Cerquem un ideal que uneix a l'omnisciència i l'omnipotència. Mitjançant aquestes quatre actituds respecte del tenir, aspirem a ser com una deïtat grega: perfecta, idèntica a si mateixa i immòbil. Així, pel que fa a la primera actitud, hem substituït la tradicional transcendència de Déu per les idolatries que cosifiquen la religió i deïfiquen l'Estat; en cosificar Déu, tots hem pogut participar-ne: la divinitat mateixa (sagrada o profana) m'ordena l'actitud respecte del tenir; i, d'aquesta manera, el tenir es reincorpora al ser. Massa cops, però, aquesta actitud ens ha tornat assassins fanàtics. La voluntat de tenir-ho tot, en relació amb la segona actitud, desdibuixa imaginàriament la diferència entre ser i tenir en un àmbit d'absoluta immediatesa⁴ i estableix una equivalència entre nosaltres i la divinitat, que en acte ho té tot. En la renúncia a tenir res –tercera actitud– hi ha implícita la il·lusió de no necessitar res, de perfecta autosuficiència, d'autonomia total, com només en gaudeix Déu. Finalment, en accontentar-nos amb allò que ja tenim –quarta actitud–, ens delectem en aquesta satisfacció del domini realitzat que

4. Recordem que, d'una forma semblant, Sartre considerava que en nosaltres actuava una passió de síntesi entre el per-a-si i l'en-sí.

cap possibilitat no pot substituir, perquè fingim que en l'èsser hem realitzat tot allò que pot ser.

Si, com creiem, el tenir és una estructura constitutiva del ser, però que les diferents actituds que històricament hem generat envers ella ens han deixat insatsfets, no serà aquesta frustració tan constitutiva com el mateix tenir?, o bé potser hi ha alguna possibilitat d'eliminar-la o mitigar-la?

Contra aquestes recurrents il·lusions d'omnisciència i d'omnipotència, cal que reconeguem allò que ens revela la nostra frustració: que som lliures sempre de voler una altra cosa que la que posseïm; que el nostre desig sempre transcendeix el nostre present vers el futur o es gira de cara al passat; que el nostre coneixement és limitat; i que el món canvia a mesura que el temps passa; de manera que, malgrat tots els nostres esforços, el nostre tenir és sempre precari i condicional. Per tot això, malenconiosos, comprovem que el tenir comença a esvaïr-se tan bon punt el realitzem, com aquella eina que a poc a poc es torna inservible a causa del desgast o menjada pel rovell, com aquell automòbil que un dia fou rutilant i que avui només conservem perquè ens recorda les emocions de la joventut passada, o com aquell vestit que la moda ha fet risible. Per això concloem que mai no acabem de tenir, *que el tenir no té substància*, o que, si en té, és fet de la matèria de què són fets els somnis. Desenganyem-nos, el nostre comerç amb el tenir, de cap manera no ens pot fer com déus.

Acabem. Si el tenir innegablement és la condició de la nostra humanitat i la seva manca pot degradar-nos fins a fer-nos inhumans, insensibles a nosaltres mateixos i als nostres semblants; si el tenir, però, és insubstancial, no material, i més aviat un objectiu, una fita, una finalitat i no una realitat; aleshores, el tenir només pot ser *una tasca sense final*, la de la realització d'allò que de cap manera no es pot realitzar, perquè no som una cosa: la nostra llibertat o, cosa que és el mateix, la nostra humanitat. Entès d'aquesta manera, aconseguirem deixar de banda aquell malestar a què al·ludíem al començament de la present comunicació: en dessubstancialitzar el tenir, en concebre'l com a tasca, com a acció, podrem reconciliar-nos amb nosaltres mateixos, i allò que desitgem i allò que obtenim ja no es trobaran en contradicció. Perquè no esperarem res del món, només aquella experiència interior, profundament satisfactòria, que ens fa saber que encara som éssers humans.